

14.

Afsluttende betragtninger

Et nyt parti med et helt nyt og anderledes navn blev altså resultatet af partikampen i DKP. Og man kan da også betvivle at en dansk folkesocialistisk eurokommunisme i længden ville have kunnet trives med kommunismebetegnelsen i partinavnet. Om ikke før ville et navneskifte sikkert have trængt sig afgørende på efter Murens fald, Sovjetunionens sammenbrud og de definitive afsløringer af forbrydelser begået af partikommunistiske regimer.

I Sverige bibeholdt *Sveriges Kommunistiska Parti* således partinavnets kommunistiske islæt, da man i forbindelse med et internt eurokommunisme-lignende opbrud ændrede navn til *Vänsterpartiet Kommunisterna* i 1967. Men efter Murens fald slettede partiet efternavnet og kaldte sig alene *Vänsterpartiet*. Stadig fastholdt man dog at medlemmerne udmærket kunne kalde sig kommunister. Og partiets formand Lars Ohly fremhævede i 2004 at han netop som kommunist var optaget af kampen for demokrati og altid havde »set socialismen som en udvikling af demokratiet«. Men efter en voldsom offentlig debat på baggrund af svenske TV-dokumentarprogrammer om partiets tidligere kontakter til østeuropæiske partiregimer, kastede Ohly håndklædet i ringen i 2005 – og skrev: »Jeg kommer derfor til at forlade begrebsdebatten og vil fremover svare nej på spørgsmålet, om jeg er kommunist. I den mening vore modstandere anvender begrebet er intet medlem af Vänsterpartiet kommunist. I deres verden er kommunisme altid ensbetydende med stalinisme, diktatur og undertrykkelse.«⁶⁴⁰

I sydligere europæiske lande som Italien og Frankrig har kommunismebetegnelsen stadig i bredere kredse en mere ac-

ceptabel klang, bl.a. på grund af kommunisternes historiske styrke og faglige og politiske indsats der. (I EU-landet Cypern blev kommunistpartiets leder endog folkevalgt præsident i 2008). Men for det svenske Vänsterpartiet var betegnelsen altså opinionsmæssigt blevet *for* belastet af den undertrykkelsespolitik som Lenins russiske bolsjevisme indledte i 1917. Og skønt den internationale socialdemokratiske bevægelse voksede frem med afsæt i de flammende løfter om frigørelse og demokrati fra *Det Kommunistiske Manifest*,⁶⁴¹ er der næppe heller tvivl om at kommunismebegrebet i det historisk stærkt socialdemokratiske Norden i dag primært forbindes med statscentralistiske partidiktaturer som det sovjetiske før Gorbatjov, det kinesiske under Mao eller endog det cambodjanske under Pol Pot.

Hvilket er meget forståeligt – men jo ikke meget dækkende for den kommunistiske *vision* om det selvforvaltende samfund. Og under alle omstændigheder må man konstatere at en forvisning af hele kommunismebegrebet til det ondes rige har væsentlige afledte konsekvenser. Den kommunistiske (utopiske) samfundsvision kan ikke rimeligt karakteriseres som antidemokratisk. Men en generel dæmonisering af »det kommunistiske« befordrer et indtryk af den ideelle kommunistiske vision og stræben som demokratisk illegal. Hvilket igen har afsmittende virkning på opfattelsen af værdier og begreber som er nært knyttet til denne stræben. Begreber som lighed, solidaritet, kollektiv produktion, økonomisk demokrati, socialisme, kommer under pres og mistanke.

I præmisserne for bogens undersøgelser blev det fastlagt at støtte til pluralistisk politisk demokrati måtte være en uundværlig lakmusprøve på de danske kommunisters demokratiske udviklingsniveau. Det blev dog også pointeret at demokrati må være et skalabegreb, at det fuldendte demokrati ikke kan realiseres, og at bestræbelser på at forandre og forbedre et eksisterende også »vestligt« demokrati må være demokratisk legitimt.

Murens fald og partikommunismens sammenbrud har måske fået os til næsten at fortrænge dette: at vores demokrati kan udvikles og udvides, at det fx er både legitimt og demokratisk relevant at diskutere om det politisk og opinionsmæssigt magtfulde økonomiske område i væsentligt højere grad burde underlægges demokratisk indflydelse og kontrol. I bogens første del blev det således nævnt hvordan et bestemt demokratisyn efter Murens fald med held promoveredes som »eneste potentielt universelt gyldig ideologi«; nemlig et liberalkapitalistisk demokratisyn der afviser gyldigheden af alternative demokratiopfattelser som strider mod retten til fri økonomisk aktivitet, eller i øvrigt baserer sig på principper som »økonomisk retfærdighed« (Francis Fukuyama i *Historiens afslutning og det sidste menneske*).

For de danske kommunister kunne demokratiet principielt ikke være tilfredsstillende udviklet og tilstrækkeligt fair uden en demokratisering af den økonomiske magt – uden et økonomisk demokrati. Men som vi også så i bogens første del: En delegitimering af en demokratiopfattelse der inddrager det økonomiske område, rammer langt fra alene det 20. århundredes partikommunistiske tænkning, men rammer og mistænkeliggør både klassiske og nutidige samfundsteoretikeres demokratisyn samt hele den europæiske socialdemokratiske arbejderbevægelses historiske demokratiopfattelse. Og rammer endnu videre: En dansk konservativ politiker og samfundstænkner som Per Stig Møller kunne i 1970 sætte spørgsmålstegn ved om økonomisk liberalisme var »i overensstemmelse med demokratiet«. Og mene at det ikke var »demokrati, at nogle få har alle muligheder for at udbytte de mange. Det er ikke demokrati, at nogle magtkoncentrationer og personer afgør væsentlige dele af samfundslivet uden nogensinde at have fået mandat dertil og uden nogensinde at kunne underkastes kontrol.« Privatkapitalens indflydelse på finans- og udenrigspolitik samt nyhedsinfor-

mation var ikke demokratisk, og man burde gribe ind overfor pengemagten og »den private dagspresses manipulation med demokratiet ...«

Sådanne ord ville utvivlsomt få øjenbrynene til at løfte sig næsten hele vejen rundt i det danske politiske spektrum i dag. Men den politiske indflydelse fra privatøkonomiske, herunder mediemæssige, magtkoncentrationer er næppe blevet mindre siden Per Stig Møller skrev dem. Og under alle omstændigheder kan ordene minde os om at et liberalkapitalistisk demokratisyn ikke har været, og rimeligvis ikke kan være, *eneste* mulige og demokratisk gyldige opfattelse.

Dæmoniseringen af kommunismebegrebet har også andre følger. Bestræbelser på at ligestille kommunisme (netop kommunisme og ikke fx stalinisme) med nazisme intensiveres. Bestræbelser der fremmer et indtryk af værdimæssig ligestilling mellem på den ene side en vision og et ideal om alle menneskelige individers demokratiske ligeret, ligeværd og ligestilling i et frit og selvforvaltende fællesskab, – og på den anden side en vision og et ideal om den stærkes ret i en verden af over- og undermennesker, et erklæret antidemokratisk og racistisk menneske- og samfundssyn. Bestræbelser der, uanset intention, kan resultere i en faktisk nedgradering af nazismens skyld og ansvar.

Således indrykkede *Den Store Danske Encyklopædis* netudgave i 2006 – efter flere års polemik omkring encyklopædiens dækning af kommunismebegrebet⁶⁴² – en ny artikel om et vigtigt emne: leninistiske, stalinistiske og maoistiske partidiktaturers undertrykkelses- og terrorpolitik. Men i artiklens indledning vinklede artikelforfatter Torben W. Grage netop emnet i overensstemmelse med tendensen til at gøre »kommunisme« til et mindst lige så umenneskeligt onde som nazisme. Under overskriften *Den faktisk eksisterende kommunisme i 1900-t.* anførte han

at »kommunistiske ambitioner og projekter« verden over fra 1921-90 havde kostet 100 mio. mennesker livet, og målt herudfra måtte »kaldes de dyreste i verdenshistorien«. Med den sigende tilføjelse: »Til sammenligning kostede nazismen ca. 25 mio. menneskeliv.«⁶⁴³

Her er det bemærkelsesværdigt at Grage på den *ene* side ikke fuldt ud bogfører ofrene for nazisternes krigspolitik på nazismens konto (den europæiske del af 2. Verdenskrig *var* Hitlers krig, og alene Sovjetunionen mistede omkring 27 millioner menneskeliv som følge af Hitlers på forhånd dekreterede »udryddelseskrig« mod den »asiatisk mindreværdige« sovjetiske hovedmodstander).⁶⁴⁴ Mens Grage på den *anden* side fuldt ud lader alle ofre for alle de trods alt forskelligartede og i forskellig grad og på forskellig måde menneskeskabte sovjetiske og kinesiske sultkatastrofer indgå i sit komparative brutalitetsregnskab, altså på lige fod med ofrene for nazisternes program for »udryddelsen af den jødiske race i Europa« (hungerdøde må udgøre omkring halvdelen af de 85 mio. ofre som artiklen til sammen tillægger Sovjetunionen og Kina).⁶⁴⁵

Ovenstående rokker intet som helst ved at en række partikommunistiske tyrannier i løbet det 20. århundrede udførte ekstremt hensynsløse moderniseringseksperimenter og horrible statsterroristiske forbrydelser med et forfærdende antal ofre. Det må aldrig glemmes, og encyklopædien skal anerkendes for viljen til at fastholde denne centrale historiske erfaring. Men skønt det ikke er nogen trøst for de overlevende fra *Gulag* og *The Killing Fields*, er det samtidig rigtigt og nok også vigtigt at huske at brutalitet og menneskeforagt var iboende og fundamentale elementer i den nazistiske filosofi – men ikke i Marx' og Engels' kommunistiske. Eller med Raymond Arons ord: Det er nødvendigt at fastholde forskellen mellem en »filosofi hvis hele logik er monstrøs, og en filosofi som kan gives en monstrøs fortolkning«. ⁶⁴⁶ Fra Karl Marx' *Det Kommunistiske Manifest* gik

ingen lige og nødvendig udviklingsvej til Lenins bolsjevisme og videre til Stalin, Mao og Pol Pot. Derimod var vejen fra Adolf Hitlers *Mein Kampf* til erobringsskrig, udryddelseskrig og racebegrundet folkemord helt anderledes logisk og følgerigtig.

Dette mindsker dog ikke behovet for en kritisk analyse af det ideologiske arvegods som partikommunistiske regimer mente at kunne påberåbe sig under gennemførelsen af deres undertrykkelsespolitik. Således er der næppe tvivl om at perverteringen af Marx' kommunistiske tankebygning lettedes ved tilstedeværelsen af elementer i filosofien selv, som senere kunne udnyttes til en dogmatisering af tænkningen, til en »målet helligere midlet«-holdning, til en retfærdiggørelse af en elitær og diktatorisk samfundsledelse.

Nævnes kan naturligvis forestillingen om perioden mellem det kapitalistiske og det udviklede kommunistiske samfund. En omformningsperiode som Marx, ud fra sin teori om enhver stat som grundlæggende den dominerende klasses stat, lancerede under den skæbnsvangre betegnelse »proletariatets revolutionære diktatur«. Skønt Marx og Engels ikke hermed forestillede sig noget udemokratisk styre, kunne en trængt Lenin i forbindelse med borgerkrigens forrælses- og militariseringsproces oversætte begrebet til partiets diktatur. Hvorefter Stalin kunne underkue alt og alle ved at tage magten i partiet.

Og ikke mindst må nævnes det forhold at Marx og Engels i ofte kategoriske vendinger hævdede at deres politiske budskab om et enestående frit og retfærdigt samfund byggede på en *særlig* historisk indsigt. En deterministisk præget »videnskabelig« konstatering af historiens rette gang der senere kunne friste til en suspension af demokratiet i spørgsmålet om samfundets udviklingsretning. For modsatte man sig socialismen – eller dens banebryder Sovjetunionen! – modsatte man sig jo både arbejderne frigørelse og *den historiske udvikling*.

Det bringer mig ind på et særligt spørgsmål vedrørende de danske kommunisters demokratisyn: nemlig om en dansk socialistisk samfundsudvikling dybest set betragtedes som irreversibel når først det socialistiske tog var på skinner og sat i gang. Et spørgsmål som er blevet berørt i bogens første del, bl.a. i forbindelse med diskussionen om kommunisme som *tro*. Og et spørgsmål som mere eller mindre implicit har været inddraget ved vurderingerne af DKP's socialismeforestillinger i de forskellige perioder. Blandt andet er det beskrevet hvorledes DKP i ultravenstreperioden gik ud fra at folket ville støtte partilinen under en fremtidig socialisme, men at man øjensynligt ikke fandt det nødvendigt at spekulere over hvad der skulle og kunne ske hvis folkeflertallet alligevel vendte sig imod denne linje. Bogens empiriske dele har dog ikke kunnet give et generelt og endeligt svar på spørgsmålet, da vi er på et u håndgribeligt og kontrafaktisk terræn, hvor svaret i vid udstrækning synes at blæse i vinden. Men lad mig her ved bogens slutning se lidt nærmere på sagen.

Undersøgelsen har sandsynliggjort at DKP i befrielsesårene havde reelle ideer om at føre væsentlige danske demokratiske frihedsrettigheder og traditioner med ind i socialismen. Men kunne kommunisterne overhovedet forestille sig at befolkningen ville *ønske* at benytte disse demokratiske rettigheder til at rulle det forjættende historiske fremskridt (socialismen) tilbage? Og demokratisk afgørende: Kunne og ville DKP – hvis det kom til stykket – godvilligt acceptere at et befolkningsflertal i et socialistisk samfund besluttede at gå imod de frugtbringende samfundsmæssige udviklingslove for at vende tilbage til den udlevede kapitalisme?

I det mindste er der næppe tvivl om at kommunisterne – i hvert fald indtil Ungarns-chokket i 1956 – havde *svært* ved at forestille sig at befolkningsflertallet af egen fri vilje kunne finde på at fortryde en socialistisk udviklingsvej. I en meget

populær større pjece, der optryktes i 80.000 eksemplarer, op-
ridsede Gelius Lund i 1945 vejen til socialismen: »Vi står på
Grundlovens Grund, vi agter at kæmpe for denne Grundlov og
dens Udvikling til et stadig mere ægte politisk og økonomisk
Demokrati. Paa dette Grundlag skal Folkeflertallet vindes for
Socialismen, og naar dette er naaet, skal Socialismen gennem-
føres, hvad enten Kapitalistklassen piber eller synger. Bryder
Kapitalisterne Grundloven og anvender Magt for at holde sig i
Sadlen, vil de blive behandlet som Grundlovsbrydere og slaaget
ned.«⁶⁴⁷ Intet udemokratisk her, trods en barsk retorik. Men
man *fornemmer* at Lund, når han betragter det kommende dan-
ske socialistiske scenario, alene kan forestille sig voldelig kapi-
talistisk modstand, men ikke folkelig fortrydelse.

Hele spørgsmålet blev pinligt aktualiseret i forbindelse med
oprøret i Ungarn efteråret 1956. Som beskrevet havde DKP's
forretningsudvalg allerede i sommeren 1956 bedt om at den
igangsatte partidiskussion førte til en fremhævelse af de de-
mokratiske garantier i partiprogrammet. Og en uges tid før
Ungarns-oprørets første manifestationer havde Mogens Fog
i foredraget om »Kommunismen og demokratiet« faktisk ud-
trykt en erkendelse der ret beset indebar en afvisning af den de-
terministiske dimension i Marx' historietænkning: Socialismen
var ikke et dogme, og skulle andre samfundsmæssige udviklin-
ger engang vise sig mere retfærdige, måtte socialismen »vige
pladsen«.

Da Ungarns-oprøret så brød ud, vedtog DKP's forretnings-
udvalg som nævnt i første omgang en kritisk udtalelse, hvori
man »på det kraftigste« beklagede magtforanstaltninger som
den ungarske regerings »påkaldelse« af Sovjet-tropper, aner-
kendte det »demokratiske røre« og støttede ethvert folks »ret
og mulighed for ved egne kræfter og i fred at bestemme den
samfundsorden, som det vil leve under.« Men da Sovjetunionen
herefter definitivt knuste det »demokratiske røre«, udbrød den

åbne strid i DKP, og centralkomiteen udtalte nu offentligt fra sit møde den 11. november 1956 at Sovjetunionens indgreb alene skulle forhindre fascismen i at skabe »et nyt Spanien i Europas hjerte«, hvilket ville bringe verdensfreden i fare. I en resolution til partimedlemmerne kritiserede man dog også det ungarske parti for de »misgreb« der havde beredt vejen for opgøret. Og man understregede at »det danske folk selv må være bestemmende for den samfundsform, som det skal leve under«, idet både Inger Merete Nordentoft og Aksel Larsen på mødet advarede om at støtten til indgrebet i Ungarn kunne ses som tegn på at danske kommunister var »folk, der vil komme til magten ved hjælp af sovjetiske våben.«⁶⁴⁸

Partiledelsens offentligt og internt udtrykte støtte til indgrebet var ikke desto mindre klar nok, og Mogens Fog måtte skrive til partiformanden at man var blind hvis ikke man kunne se at det ungarske befolkningsflertal støttede oprøret. Inger Merete Nordentoft tog i december 1956 tråden op fra forretningsudvalgets ovennævnte første udtalelse og krævede af den forestående 19. kongres: »Vi må på kongressen slå fast, at det er mod socialismen, og derfor heller ikke partiets mening, at påtvinge et folk socialismen med magt, eller med magt at forsvare en socialisme, der er udøvet så udueligt og så forbryderisk, at den har mistet folkets tillid.«⁶⁴⁹

Spørgsmålet om socialismens irreversibilitet lå derfor gemt i partikampen. Men næppe helt klart gennemtænkt af kombattanterne – og nissen sneg sig måske også med ind i det spæde SF? I hvert fald har den tidligere SF'er Viggo Jonassen i en oversigtsartikel om partiets historie noteret at der omkring SF's tidlige strategi var »nogen diskussion om 'elevator-socialismen', om et skifte fra socialistisk til borgerligt folketingsflertal skulle kunne respekteres af partiet.«⁶⁵⁰ Muligvis også af sådanne interne årsager mente SF-formand Aksel Larsen i 1964 at måtte fastslå: Socialismen skal »stå sin prøve gennem sine præstatio-

ner og skal kunne stå sig i meningskamp med ikke-socialistiske anskuelser og retninger. Socialisterne skal kunne risikere at miste flertallet og magten.«⁶⁵¹ Tre år senere sprængtes SF, og udbrydere dannede *Venstresocialisterne* (VS). Og dette parti kunne endnu i 1983 kongresbeslutte at »proletariatets diktatur« betød en udvidelse af befolkningsflertallets demokratiske rettigheder. Men da socialismens opbygning før den klasseløse kommunisme ville være problemfyldt og måske truet af væbnede fjender, havde socialismens statsmagt også »den helt konkrete funktion, under ingen omstændigheder at tillade en tilbagevenden til kapitalismen og undertrykkelsen. VS tror altså ikke på 'elevator-socialismen', hvor man i fred og ro, via stemmeurnen skulle kunne bevæge sig frem og tilbage mellem socialisme og kapitalisme.«⁶⁵²

IDKP fortsatte det betændte spørgsmål med at spørge efter SF's dannelse. Og partiet blev igen tvunget ud i en form for stillingtagen ved det sovjetisk ledede militærindgreb i Tjekkoslovakiet i august 1968, et indgreb partiledelsen umiddelbart tog afstand fra ved at udtale: »Den situation, der nu er kommet til udtryk ved andre socialistiske staters indmarch i Tjekkoslovakiet er efter vor opfattelse uforenelig med Bratislava-erklæringens principper såvel som med vort håb om en politisk løsning af de opståede problemer gennem forhandling.«⁶⁵³

Der var dog en tydelig lavmælted, ubekvemhed og underliggende uenighed i partiet omkring begivenhederne i Tjekkoslovakiet 1968. Man koncentrerede sig derfor om at se *fremad* og støtte Tjekkoslovaikiets kommunister »i deres kamp for at styrke og udvikle socialismen i deres land ...«, som det hed på DKP's kongres året efter. Stærke kræfter var ikke begejstrede for partiets umiddelbare kritik af indmarchen, og Ib Nørhund udtalte tyve år senere til *Land og Folk*: »Det er ingen hemmelighed, at jeg havde en lidt anden opfattelse, da vi diskuterede udtalelsen i august 1968.« Allerede i en artikel i *Land*

og *Folk* i oktober 1968 havde Nørlund da også ladet skinne igennem at han havde stor forståelse for indmarchen. En forståelse som tydeligvis hang sammen med opfattelsen at den påbegyndte socialistiske udvikling burde være irreversibel, idet en ikke-socialistisk afsporing ville stride imod folkets sande ønsker og interesser. De tjekkoslovakiske reformkommunisters bestræbelser på at forbedre »det socialistiske demokrati« havde været påtrængende nødvendige, medgav Nørlund. Men demokratiseringsprocessen havde fejlet ved at give »bevidst reaktionære provokationer mulighed for at forlede folk til at handle tvært imod deres egentlige formål og interesser, f.eks. til i socialismens navn at undergrave socialismen.«⁶⁵⁴

Andre kommunister var glade for partiets kritiske udtalelse om indmarchen i august 1968, men klagede derimod over den klare tendens til at fortrænge udtalelsen. Den mangeårige *Land og Folk*-journalist Kjeld Østerling protesterede således i et læserbrev den 24. maj 1988, i anledning af at partiavisens redaktion havde bragt et interview med en tjekkoslovakisk historiker som forsvarede invasionen:

»Men vort parti, DKP, har aldrig godkendt indmarchen. Centralkomiteen vedtog dengang en erklæring, hvor man fremhævede, at en politisk løsning havde været at foretrække. Denne erklæring blev godkendt af den efterfølgende partikongres og er aldrig siden blevet ændret. Den er en del af vort partis historie og endnu i dag et grundlag for dets slagkraft. Det ville unægteligt være ejendommeligt, hvis et parti som vort, der kæmper for øget national selvstændighed og udvidet demokrati, samtidig gik ind for en militær indmarch af udenlandske styrker, stik imod viljen hos de øverste organer, regering, nationalforsamling, forretningsudvalg m.v. hos en suveræn stat. Hvilket var, hvad der faktisk skete i 1968.«⁶⁵⁵

Omvendt klagede Carl Madsen i 1970'erne over at DKP-ledelsen »vel sagtens stadig« misbilligede indmarchen.⁶⁵⁶

Samme Madsen greb i 1975 også mere direkte fat i spørgsmålet om muligheden for at fortryde socialismen, idet han anklagede partiet og Gelius Lund for at mene at en socialistisk »statsmagt atter skulle prisgives, dersom et vælgerflertal ønsker det.« Den konkrete anklage udsprang dels af et udsendt udkast til nyt principprogram for DKP, dels af Gelius Lunds samtidige begrundelser for at støtte det franske kommunistpartis nye programudkast.⁶⁵⁷

Og måske var Carl Madsens kritik ikke grebet fuldstændigt ud af den blå luft? I hvert fald kritiserede Gelius Lund året efter, i en af sine ugentlige kommentarer i partiavisen, at DDR havde udvist den systemkritiske digter og visesanger Wolf Biermann. En udvisning der tegnede et angribeligt billede af DDR, men også af den øvrige kommunistiske bevægelses hensigter »hvad både folkenes og individualiteternes udfoldelsesmuligheder angår.« Men »når kommunisterne i højkapitalistiske lande søger at udvikle demokratiske bevægelser af antimonopolistisk karakter, med plads for flere partier, med respekt for menneskerettighederne, for ytringsfrihed, pressefrihed og foreningsfrihed, for valgenes udfald osv., så skal dette bidrage til at forene en samfundsforandrende kraft, *for hvilken denne respekt også i det videre forløb er en betingelse*. Så skal der ikke kunne kastes tvivl over kommunisternes hensigter under opbygningen af socialismen.«⁶⁵⁸ (Min fremhævelse).

Samme år havde DKP dog vedtaget sit nye principprogram hvori man ganske rigtigt slog fast at regeringer i et socialistisk Danmark måtte »vælges ved *frie valg* med deltagelse af alle partier, der respekterer det socialistiske samfunds grundlov.« Men man gav også indrømmelser til den marxistisk-leninistiske dogmatik, idet man principielt anerkendte visse »*lovmæssigheder*« fra teorien om »den socialistiske revolution og proletariats diktatur«, såsom at folket under en bevidst arbejderklasses ledelse »fastholder den politiske magt« efter den (i Danmark

fredelige) socialistiske magterobring. Skønt det understregedes at sådanne lovmæssigheder måtte udmøntes i henhold til nationale danske betingelser, og at ingen af de »friheder, som det arbejdende folk har vundet sig, vil blive opgivet« – så fremstod spørgsmålet om socialismens irreversibilitet således ikke bero- ligende klart og demokratisk tilfredsstillende besvaret i dette program, der skulle blive DKP's sidste i det 20. århundrede.⁶⁵⁹

Jeg er nået til vejs ende i undersøgelsen af kommunismens demokratirødder og udviklingen i de danske kommunisters demokratisyn, med vægt på perioden 1919-1947. I dag er den internationale leninistiske partikommunisme brudt sammen, og resterne af Danmarks Kommunistiske Parti lever et upåagtet liv, fjernt fra den offentlige politiske scene. Enkelte etpartisys- temer eksisterer endnu, som i Kina hvor kommunistpartiet i en kompliceret proces præsiderer over en af verdenshistoriens mest eksplosive kapitalistiske udviklinger. Men hvis vi flot ser bort fra disse overlevende regimer, er det ikke mere af vital be- tydning for befolkningernes aktuelle liv og videre skæbne om partikommunister har *kurs mod demokrati*.

The End of History, som Francis Fukuyama skrev?

Eller vil historien fortsætte og byde på nye overraskelser? Kunne man meningsfuldt forestille sig at demokratiet, tilskyn- det af egne løfter om universel frihed og lighed, vil begynde at orientere sig i retning af kommunismens libertære utopia?

Den franske historiker François Furet – i sine modne år betrag- tet som markant antikommunist⁶⁶⁰ – har i sit vidt udbredte værk fra 1995 om den kommunistiske illusion i det 20. århundrede (*Le passé d'une illusion: essai sur l'idée communiste au XXe siècle*) givet en sønderlemmende kritik af Sovjetkommunismens historie og hele karakter. Men hvad ikke så ofte bemærkes er hans sidste

sætninger i bogens epilog: Han konstaterer at kommunismen (i værket også betegnet bolsjevismen, Sovjetkommunismen, Sovjetverdenen) har tabt helt og aldeles. Som følge heraf er det i Vesten blevet næsten umuligt at forestille sig et andet samfund end det liberalkapitalistiske demokrati. Her står vi da, »dømt til at leve i verden som den er«.

Men denne tilstand er for asketisk og for stridende mod ånden i moderne samfund til at kunne vare ved. »Demokratiet skaber, i kraft af sit væsen, behovet for en verden hinsides borgerskabet og hinsides Kapitalen, en verden hvor et ægte menneskeligt fællesskab kan blomstre.« Demokrati behøver en utopi. Og Sovjetverdenens undergang ændrer ikke det demokratiske behov for samfundsforandring, hvilket efterhånden vil afsvække betydningen af Sovjetkommunismens massive fiasko. Det betyder ikke at Furet øjner en ny chance (læs risiko) for bolsjevisme, leninisme, stalinisme: »Den kommunistiske idé vil ikke rejse sig igen i den form hvori den døde. Den proletariske revolution, marxistisk-leninistisk videnskab, den ideologiske udvælgelse af et parti, et territorium, eller et imperium, er utvivlsomt et kapitel der afsluttedes sammen med Sovjetunionen. At disse i vort århundrede så velkendte figurer forsvinder, indebærer en afslutning på vores tidsalder; det indebærer imidlertid ikke en afslutning på det demokratiske repertoire.«⁶⁶¹

Bogen kan lukkes. Historien står åben.

Noterne til uddraget ses nedenfor (fremhævet)

kongresdelegerede på de lokale distriktskonferencer. På et brev om forløbet af distriktskonferencen i Indre By Distrikt (København) svarede Aksel Larsen: »Det er ikke medlemmernes, men apparatets kongres«. Se Jacobsen¹ s. 605f.

639 At et andet udfald af partikampen kunne have medført et mere eurokommunistisk præget DKP, har også SF selv senere haft blik for. Således vurderede den mangeårige fremtrædende SF'er Aage Frandsen i sin indledende artikel i SF-bogen *Socialisme på dansk – SF gennem 25 år* (1984): Hvis et regulært brud var udeblevet i 1958, havde det »enten medført, at DKP var gået i retning af det svenske VPK eller at der var blevet dannet et nyt parti uden om DKP og med færre gamle DKPere, end det antal, der kom til at stå bag SF.« Se *Socialisme på dansk* s. 8 (min fremhævelse). VPK: I 1967 ændrede det svenske kommunistparti navn til VPK (*Vänsterpartiet Kommunisterna*) – i forbindelse med et internt eurokommunisme-lignende opbrud. — Mogens Fogs anførte bedømmelse af den kommende og afgørende kongres gav han i artikel i *Frit Danmark* 17. årg., nr. 7, 1958, her citeret fra Fog² s. 109. Artiklen er yderligere omtalt i Del III/10, afsnittet *Eurokommunistiske kim til SF?* — Aksel Larsen-citatet stammer fra Larsens beretning på SF's stiftende landsmøde 15.2.59, som optrykt i Kragh s. 75-82, citatet s. 75. Det fremgik klart af Aksel Larsens berømte *memorandum* af 18. juli 1958, i hvilken han udredte hvorledes »dogmatismen og vanetænkningen har forvoldt vort parti stor skade« – at hans ønske var et »**hamskifte**«, ikke et nyt parti. Hvis »vort parti skal opfylde sin mission«, måtte man fjerne det som hindrede folkets opbakning. Man måtte få afgjort »hvilke ændringer der skal til på alle partivirksomhedens områder.« Memorandumet bragtes i *Land og Folk* d. 19. september, efter at *Social-Demokraten* havde bragt uddrag måneden før. Optrykt i Kragh s. 13-35, citaterne s. 29, 34f. Og Aksel Larsen skrev senere (1964), at »selv efter nederlaget på partiapparatets kongres havde jeg ingen plan om at starte et nyt parti.« Her citeret efter Fog² s. 109. Endvidere: SF's mangeårige formand Gert Petersen (aktiv i partikampen og fulgte Aksel Larsen fra DKP til SF) har om Mogens Fog og ligesindede noteret: »Endnu et godt stykke ind i 1958 arbejdede Fog og andre ud fra et håb om at få ændret det kommunistiske partis grundlag«. Se Bredsdorff s. 170.

640 Efteråret 2004 sendte *Sveriges Television* (SVT) to afsnit af TV-

programmet *Uppdrag Granskning*, i hvilke man kritisk behandlede Vänsterpartiet *Kommunisternes* kontakter til regerende østeuropæiske kommunistpartier. Lars Ohlys udtalelse fra 2004 er hentet fra SVT's tekstreportage »Lars Ohlys syn på demokrati« på SVT's hjemmeside (adresse: <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=15777&a=264856>). Lars Ohly-citatet fra 2005 stammer fra et brev han sendte til partimedlemmerne, og som er fundet på Vänsterpartiets hjemmeside (dateret 31.10.2005 – på adressen: <http://www.vansterpartiet.se/vp/29253.cs>). Min overs. fra svensk.

641 Som socialdemokraten Hartvig Frisch skrev i sin store *Europas Kulturhistorie* fra 1928, havde Marx og Engels med *Det Kommunistiske Manifest* »i et ryk hentet socialismen ned på jorden. På det grundlag er socialdemokratiet vokset frem i land efter land, ... « Frisch s. 263. I 1918 skrev de danske socialdemokrater, i et forord til en ny-udgivelse af *Det Kommunistiske Manifest* »udgivet af det danske Socialdemokrati« på partiets forlag Fremad, at manifestet var »det internationale Socialdemokratis første og evigunge Stridsskrift.« (*Karl Marx og Friedrich Engels: Det kommunistiske Manifest*, Kbh. 1918, 4. oplag, se heri *Forord til anden omarbejdede danske udgave*, s. 5). Endnu i 1946 fandt det danske Socialdemokrati det meningsfyldt at stå som officiel udgiver af *Det Kommunistiske Manifest*, på forlaget Fremad. Og igen i 1948 udgav det socialdemokratiske forlag Fremad *Det Kommunistiske Manifest*, i anledning af 100-årsdagen for den første udgivelse i 1848. Udgaven var forsynet med historiske kommentarer og analyser af den socialdemokratiske teoretiker og rådmand i København, Ib Kolbjørn.

642 Kritikere mente at encyklopædiens vinkling af kommunismebegrebet efterlod læseren med et for positivt kommunismebillede. I *Politiken* d. 25.11.2006 ses en større artikel om debatten og encyklopædiens udgiver forlaget Gyldendals reaktion herpå.

643 Artiklen *Den faktisk eksisterende kommunisme i 1900-t.* af Torben W. Grage, fra Gyldendals Online Leksikon der baserer sig på opdaterede udgaver af Den Store Danske Encyklopædi, Gyldendals Leksikon 1-3 (2002) og Gyldendals Etbindsleksikon (2003). Netadresse: <http://www.gyldendalsleksikon.dk/leksikon/leksikon.htm>. Det her citerede stammer fra netleksikonets udgave som set d. 24.8.2007.

644 Om Sovjets tabstal se Rosenfeldt s. 301; Trommer s. 313. Ifølge Trommer (ibid.) var halvdelen af de 27. mio. ofre civile – herunder de

sovjetiske jøder som tyskerne myrdede. Ofre for Stalins undertrykkelse under krigen – som ofre for folkeflytninger og Gulag-ophold – er ikke indeholdt i tallet. Citaterne: Se Hitlers instrukser til sine generaler knap 3 måneder før angrebet, i Hornhøj-Møller s. 363 (»Det drejer sig om en udryddelseskrig. Vi fører ikke krig for at bevare fjenden. ...«). Udtrykket »asiatisk mindreværdige« benyttedes i en mundtlig udryddelsesordre fra chefen for sikkerhedspolitiet Reinhardt Heydrich i maj 1941. Se Fest s. 242. Til Grages forsvar kunne man anføre at ikke alle krigens dødsfald var »intentionelle« – de overfaldne folkeslag kunne have indordnet sig under Hitler-Tyskland i stedet for at sætte sig til modværge, og derved kunne mange lidelser og drab (muligvis!) være undgået. Dertil kan man dog for det første indvende at med et lignende argument kunne man så også (uretmæssigt) søge at nedskrive Stalins ansvar for Ukraines hungerdøde – også Ukraines bondebefolkning kunne »godvilligt« have indordnet sig under Stalins tvangskollektivisering, korninddrivelser og »dekulakisering«, hvorved udviklingen fra bondeoprør over statens krig mod bønderne til hungersnød var undgået (se også næste note). For det andet var nazismens krig mod Sovjetunionen under alle omstændigheder en dekreteret »udryddelseskrig«, og intet i nazismens kendte planer tyder på at Sovjetunionens befolkning i tilfælde af overgivelse havde fået en mindre brutal medfart: Månedene efter angrebet på Sovjetunionen talte Hitler om at hidføre en »folkekatastrofe«, om at jævne Moskva og Leningrad med jorden, om at oprette et germansk slaveimperium til Ural. Samtidig udarbejdede SS-rigsfører Himmlers eksperter de første udkast til *Generalplan Ost*, ifølge hvilken man ville sende 31 – opjusteret til 51 – millioner overlevende slaver (polakker, hviderussere, ukrainere og andre slaviske folk) til Sibirien, – mens 14 millioner kunne blive tilbage som arbejdsstrælle for det tyske herrefolk i det nye østlige *Lebensraum*. Se Poulsen s. 266f.; Marrus s. 53f.

645 Af de i alt angivne 100 mio. ofre tildeles Sovjetunionen de 20. mio. og Kina de 65 mio. i Grages artikel – tal som er identiske med opgørelsen i *Kommunismens sorte bog* (se Courtois s. 4). Af disse i alt 85 mio. ofre døde, ifølge *Kommunismens sorte bog*, ca. 11 millioner af sult i Sovjetunionen i årene 1921-22 og 1932-33, og mellem 20-43 millioner døde af sult i Kina i årene 1959-62 i forbindelse med Maos ekstremistiske økonomiske program »Det Store Spring Fremad«

(vedr. dødstallene se Courtois s. 9f., 495). Ser vi på Sovjetunionen var hungersnøden 1921-22 (ifølge Courtois s. 9 med 5 mio. hungerdøde) næppe *intentionel*, men et produkt af den ødelæggende borger- og interventionskrig, herunder krigskommunismens desperate og katastrofale tvangsudskrivning af korn fra bønderne. Derimod er det et vanskeligere og omstridt spørgsmål om hungersnøden 1932-33 (ifølge Courtois s. 10 med ca. 6 mio. hungerdøde) var et egentligt *intentionelt* folkemord planlagt af Stalin for at få bønderne til at makke ret og lade sig kollektivisere. Eller om hungerdøden, som særligt ramte Ukraine og andre sydlige områder, må betragtes som et *overvejende* ikke-intentionelt produkt af den ekstremistiske og terrorunderstøttede moderniseringspolitik, og af den ulige krig mellem parti og bønder, der blev resultatet af Stalins beslutning om forceret tvangstransformation af industri og landbrug. Men under alle omstændigheder var hungersnøden 1932-33 utvivlsomt først og fremmest et produkt af *mennekens* – primært statsledelsens – beslutninger og handlinger (såsom statens ekstreme og tvangsinddrevne kornkvoter og hensynsløse brug af vare- og handelsblokader som våben i kampen om kornet), langt mere end den var et produkt af den tørke som ramte dele af landet i 1931-1932. Stalins tvangskollektivisering var, som Nicolas Werth har bemærket, reelt »en krig erklæret af Sovjet-staten mod en nation af småbønder« (Werth s. 146). Krigserklæringen førte til bondeoprør og en ødelæggende åben krig mellem parti og bønder – dernæst til hungersnød. Om citatet vedrørende nazisternes program for udryddelse af de europæiske jøder: Joseph Goebbels talte om »udryddelsen af den jødiske race i Europa« i den nazistiske ugeavis *Das Reich* den 16. november 1941.

646 Citatet af Raymond Aron er hentet fra Andreopoulos s. 99. Raymond Aron (1905-1983): Fremtrædende fransk politisk tænker, kommentator og sociolog. Dannede i koldkrigstidens Frankrig en art intellektuel liberal modpol til de marxistiske intellektuelle.

647 Fra pjecen *Socialismens Grundtræk*, G.Lund5 s. 31.

648 Se Jacobsen1 s. 527.

649 Se Inger Merete Nordentofts debatindlæg *En omvurdering eller ...* – i tillægget »Partidiskussionen« i *Land og Folk* d. 21.12.1956.

650 Fra artiklen *Socialistisk Folkeparti (SF)* i det venstreorienterede net-leksikon *Leksikon for det 21. århundrede* på net-adressen www.leksi-

kon.org. (Artikeludgaven som mærket »Sidst ajourført 1/5 2001«). I SF-litteratur kan findes vurderinger som synes at underbygge Jonasens udsagn. I en bog om SF udgivet af partiets forlag i 1984 (*Socialisme på dansk – SF gennem 25 år*) interviewes Knud Erik Svendsen, en af oprørerne i DKP i 1956. Svendsen meldte sig dog først ind i SF i 1972, hvilket han bl.a. begrundet med at SF jo var »fuldstændig domineret af tidligere kommunister. ... Jeg havde på fornemmelsen, at man [SF] ikke var kommet så langt i sin partiopfattelse, at man havde det helt fredeligt med at sige, at der skulle være flere partier, og at vi skulle sikre pressefriheden også for socialismens fjender, hvis det lykkedes at indføre socialismen.« Se *Socialisme på dansk* s. 26.

651 Fra Aksel Larsens bog *Valget* (1964). Her citeret fra Fonsmark s. 225.

652 Se punkterne 7., 9. og 10. i kongresdokumentet *Demokrati, kapitalisme og socialisme*, vedtaget på VS' 13. kongres, november 1983. Dokumentet er hentet fra netadressen www.venstresocialisterne.dk/doc_13.htm

653 Fra forretningsudvalgets udtalelse af 21. august 1968, her citeret efter Ib Nørlunds artikel *Hvordan kunne det komme dertil?* i L&F d. 10.10.1968 (se også Nørlund3 s. 219f.). Bratislava-erklæringen: Forårsaget af det opståede modsætningsforhold mellem reformkommunisterne i Prag og Sovjetunionen samt andre østlande afholdtes krisemøder lederne imellem, dels i Cierna og dels i Bratislava hvor en fælles erklæring vedtoges d. 3. august 1968 (en flertydig erklæring der reelt afspejlede uenighed).

654 Citatet vedrørende støtte til den videre socialistiske opbygning stammer fra en resolution fra DKP's 23. kongres 14.-16. februar 1969, her hentet fra Nørlund3 s. 220. Ib Nørlunds bekendelse om sin divergerende opfattelse i forbindelse med udtalelsen fra partiets forretningsudvalg i august 1968 stammer fra interview med ham i L&F d. 20.8.1988. Nørlunds artikel hvor forståelsen for indmarchen klart skinner igennem bragtes i L&F d. 10.10.1968, under overskriften *Hvordan kunne det komme dertil?* Af Nørlunds partihistorie fremgår det også at der var uenighed (eller »diskussion«) i partiet om indmarchen i Tjekkoslaviet 1968. Se Nørlund3 s. 219f.

655 Læserbrev i L&F d. 24.5.1988. (En kort personlig og politisk redegørelse for Østerlings liv som kommunistisk journalist ses i

Arbejderhistorie nr. 3 1998, s. 58-62).

656 Madsen1 s. 166.

657 Se Madsen3 s. 11f.

658 Gelius Lund overtog i 1961 Hans Kirks hidtidige hverv med at skrive en ugentlig kommentar (*Ugens Debat*) i partiavisens weekend-udgave. Den her omtalte kommentar bragtes i L&F d. 20.11.1976 under overskriften *Passende svar*. Kommentaren er optrykt i G.Lund4 s. 157-159, det citerede ses s. 157, 159.

659 Se Komm.Prog.76 s. 63f. (kursiveringer i citaterne er program-mets). At overgangen til socialisme kunne blive fredelig i Vesteuropa begrundes ibid. side 13-18, og der konkluderes (ibid. s. 18) at »overgangen til socialismen kan foregå uden borgerkrig, som resultatet af en aktiv demokratisk kamp.« DKP's program betitlet *Kommunisternes program* blev vedtaget på partiets 25. kongres 23.-26. september 1976.

660 Francois Furet (1927-1997) var som ung medlem af det dengang meget stærke franske kommunistparti, men ændrede markant indstilling. Furet blev kendt som fremtrædende historiker efter sit indflydelsesrige opgør i 1970'erne med marxistiske tolkninger af den franske revolution, og efter sine omstridte betragtninger om at revolutionære bevægelser bærer kimen til terror og totalitarisme i sig.

661 Se Furet s. 502f. (Værkets engelske 1999-udgave, min overs.).